

Asia: VN/1347/2021

Arviomuistio oikeudenkäyntikuluista riita-asioissa

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

LAUSUNTO OIKEUDENKÄYNTIKULUJA RIITA-ASIOISSA KOSKEVASTA ARVIOMUISTIOSTA

1 ALUKSI

Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelmassa on asetettu tavoitteeksi oikeusturvan saatavuus taloudellisesta ja yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta. Eräinä keinoina tähän pääsemiseksi on hallitusohjelmassa mainittu oikeudenkäyntien kustannusten alentaminen ja oikeudenkäyntikulujen määrätymisperusteiden selvittäminen muun muassa kuluriskin alentamiseksi.

Hallitusohjelmakirjauksen toteuttaminen on aloitettu oikeusministeriössä tilaamalla Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutilta selvitys siitä, miten vaadittujen ja tuomittujen oikeudenkäyntikulujen määrät laajoissa riita-asioissa ovat viime aikoina kehittyneet (Laura Sarasoja – Chris Carling, Oikeudenkäyntikulut pääkäsitelyssä ratkaistuissa riita-asioissa 2019, Edilex 2020/36). Hallitusohjelmakirjauksen toteuttamista on sen jälkeen jatkettu nyt kysymyksessä olevan oikeudenkäyntikuluja riita-asioissa koskevan arviomuistion (Oikeusministeriön julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita 2021:16) laatimisella.

Oikeusministeriö on pyytänyt eduskunnan oikeusasiamiehen lausuntoa arviomuistiosta. Arviomuistiossa esitellään 21 keinoja, joilla voitaisiin vaikuttaa oikeudenkäyntikuluriskiin riita-asioissa. Lausunnonantajia on pyydetty arvioimaan muistiossa esiteltyjä keinoja, niiden vaikuttavuutta ja erilaisia keskinäisriippuvuuksia.

Pyydettyinä lausuntona totean arviomuistiosta seuraavan.

2 OIKEUDENKÄYNTIKULUJEN KASVUN SYYT

Vaikuttaa selvältä, että useat samaan suuntaan vaikuttaneet uudistukset 1990-luvun alkupuolella ovat yhdessä toimineet alkusysäyksinä oikeudenkäyntikulujen määrälliseen kasvuun johtaneelle kehitykselle. Arvonlisäveron käyttöönoton (1994) vaikutus ja oikeudenkäymiskaaren 21 luvun säännösten uudistaminen (1993) ovat kenties olleet vaikutuksiltaan selvimmin havaittavia, mutta myös muilla arviomuistiossa (s. 35–37) mainituilla seikoilla lienee ollut oma osuutensa kokonaisuudessa. Luultavasti kehitykseen on kuitenkin vaikuttanut eniten riita-asioiden muuttuminen entistä vaikeammiksi.

Riita-asioissa viimeisten vajaan 30 vuoden aikana tapahtunut juttukannan muutos on saattanut jäädä arviomuistiossa liian vähälle huomiolle. Oikeudenkäyntikulujen kasvuun on luultavasti vaikuttanut esimerkiksi se, että asuinrakennusten mikrobivaurioihin, sisäilmaongelmiin ja rakennusvirheisiin liittyvien juttujen määrä alkoi kasvaa pian edellä mainittujen uudistusten jälkeen. Kasvu ei liittynyt prosessia koskeneisiin lainsäädäntömuutoksiin tai johtunut niistä, mutta ajallinen yhteys on olemassa. Mainitut jutut ovat vuosien varrella myös laajentuneet; niissä esitetään entistä enemmän näyttöä ja taloudelliset intressit ovat entistä suurempia.

Arviomuistion sivuilla 33–35 todetut seikat viittaavat siihen, että oikeudenkäyntikulujen kasvu liittyy selvimmin yksityishenkilöiden välisiin riitoihin ja kiinteää omaisuutta koskeneisiin asioihin eli käytännössä talokauppoja koskeviin kaupanvastuukysymyksiin (esim. KKO 2015:58 ja KKO 2019:41). On lisäksi huomattava, että osa kyseisen juttutyyppin jutuista koskee asunto-osakeyhtiömuotoisia asuntoja (irtain omaisuus tai yhteisö), joita ei luokitella samalla tavalla kuin kiinteistöihin liittyviä juttuja. Myös vuokra-, urakka- ja vakuutusriidoiksi luokitelluissa asioissa saattaa tosiasiallisesti olla kysymys rakentamiseen ja mikrobivaurioihin liittyvistä ongelmista.

Rakennusten sisäilmaongelmilla ja niihin liittyvien juttujen määrän kasvulla sekä tällaisten juttujen vaikeutumisella lienee ollut melko suuri merkitys nyt tarkasteltavassa oikeudenkäyntikulujen kasvua koskevassa kehityskulussa. Mainittuun juttuluokkaan kuuluvissa jutuissa esitetään tyyppillisesti runsaasti rakennusteknistä ja usein lääketieteellistäkin asiantuntijatodistelua. Juttuihin liittyvät oikeudellisetkin kysymykset ovat vaikeita. Kun suomalaisten varallisuus muodostuu pääosin asunto-omaisuudesta, jonka arvo on 1990-luvun lopulta lähtien koko ajan noussut, intressit ovat kyseisessä juttutyyppissä suuria.

Saattaa siis olla, että oikeudenkäyntikulujen kasvu juontaa ainakin osaksi juurensa rakentamisen ongelmiin, mikrobietoisuuden lisääntymiseen, korjausten kallistumiseen ja myös ostajaa melko vahvasti suojaavaan kaupanvastuusäännöstöön. Talokauppoihin liittyvät jutut ovat harvinaisia esimerkiksi Englannissa, jossa edelleen tukeudutaan tiukasti roomalaisen oikeuden buyer beware -periaatteeseen (caveat emptor, ostaja varokoon). Ilmasto ja rakennuskannan ikäkin huomioon ottaen kosteus- ja sisäilmaongelmia lienee Britteinsaarilla kuitenkin vähintään yhtä paljon kuin

Suomessa. Mikrobivaurioista ei kuitenkaan puhuta eivätkä mahdolliset ongelmat päädy oikeuteen, vaikka asianajajia on väkilukuun suhteutettuna käytettävissä lähes nelikertainen määrä Suomeen verrattuna (arviomuistio s. 68).

Juttukannan muutokseen ovat vaikuttaneet myös muutokset työelämässä. Työvoiman vapaa liikkuvuus EU:n alueella, vakituisten ja kokoaikaisten työsuhteiden merkityksen vähentyminen, keikka- ja alustatalous, lyhyet sopimukset, nollasopimukset, freelance-työt sekä muut työelämän uudet ilmiöt ovat muuttaneet oikeuteen päätyvien työjuttujen luonnetta. Kaikki tämä näkyy oikeudenkäyntikulujen määrän nousuna myös työjutuissa.

Oikeudenkäyntikulut näyttävät Sarasojan ja Carlingin selvityksen mukaan nousseen erityisen korkeiksi myös vakuutusasioissa viimeisen kymmenen vuoden aikana. Tältäkin osin lienee kysymys juttukannan muuttumisesta. Käytännössä kysymys lienee juttutyypistä, jota ei vielä 2000-luvun alussakaan juurikaan esiintynyt, eli yleensä liikennevahinkoihin liittyvistä vaikeasti diagnosoitavista aivovammoista ja niihin liittyvistä korvauksista. Erityisesti kuvantamistutkimusten kehittyminen on vaikuttanut mahdollisuuksiin esittää näyttöä tällaisissa jutuissa (esim. KKO 2018:50). Aivovammajutut ovat tunnetusti vaikeita ja niihin liittyy laajaa lääketieteellistä ja muuta todistelua. Näihin juttuihin erikoistuneet avustajat työskentelevät usein korkeilla tuntitaksoilla, mutta toisaalta he yleensä myös osaavat kokemuksensa pohjalta keskittyä prosessissa oikeisiin asioihin. Intressit ovat suuria, koska kysymys on usein tulevaan aikaan kohdistuvista arvioiduista ansionmenetyksistä.

On vaikea keksiä keinoa siihen, miten hometalo- tai aivovammajutuista saataisiin sellaisia, että ne voitaisiin käsitellä pienemmillä kustannuksilla kuin nykyisin. Tuomareiden erikoistuminen ja siihen liittyvä tietynlainen tuomioistuinnotorisuuden tason nostaminen saattaisi auttaa jonkin verran. Tietyt rakentamiseen ja lääketieteeseen liittyvät peruskysymykset voitaisiin silloin sivuuttaa ja siirtyä nopeammin kunkin jutun merkityksellisiin yksityiskohtiin. Muuta keinoa on vaikea keksiä. Vaikeita ja siksi vääjäämättä korkeita kuluja aiheuttavia juttuja ei voida muuttaa helpoiksi pelkästään lainsäätäjän toimin. Oikeudenkäyntikulujen kasvun juurisyyt eivät ole prosessissa tai kulusäännöksissä vaan siinä todellisuudessa, joka tuottaa aiheita kalliisiin juttuihin.

3 MAHDOLLISET KEINOT OIKEUDENKÄYNTIKULUJEN PIENENTÄMISEKSI

Kysymyksessä olevat 21 keinoa oikeudenkäyntikulujen rajoittamiseksi on käsitelty arviomuistiossa ansiokkaasti eikä minulla ole pääosin huomauttamista siihen, mitä arviomuistiossa on todettu. Oikeudenkäyntimenettelyn uudistamiseen (keino 8) ja preklusiosääntelyn lieventämiseen (keino 9) on kuitenkin mielestäni suhtauduttu tarpeettoman varauksellisesti.

Minulla ei ole vastaväitteitä siihen nykyprosessin peruslähtökohtaan, että asiat valmistellaan etupainotteisesti ja käsitellään jäsentyneesti. Joskus kaikki jutun osapuolet pääsevät kuitenkin vähemmällä, jos todistusteemoilta ei käytännössä edellytetä äärimmäistä täsmällisyyttä ja myös

riitaisten ja riidattomien seikkojen listauksessa sallitaan tiettyä väljyyttä. Jos todistajaa voidaan kuulla vähin kustannuksin vartissa, on usein turhaa käsitellä tuntikausia sitä, onko todistajan kuuleminen tarpeen tai muotoilla kuulemisen teemoja hyvin tarkkaan.

Vanhan ja uuden prosessin keskeisin ero on nimenomaan etupainotteisuudessa. Ennen 1993 uudistusta haastehakemuksen laatiminen oli helppoa eikä prosessia tarvinnut suunnitella etukäteen sen pidemmälle. Tilanne ja prosessisuunnitelma etenivät sen mukaan, mitä vastapuoli kanteeseen vastatessaan lausui ja esitti. Työ tehtiin vasta siinä vaiheessa, kun sitä nimenomaan tarvittiin, eikä asiaan uhrattu aikaa varmuuden vuoksi etukäteen. Juttujen lykkääminen mahdollisti vaiheittaisen etenemisen eikä jutun jokaista askelta tarvinnut suunnitella etukäteen. Todistajia nimettiin ja todistelua esitettiin tarpeen mukaan asian edetessä. Preklusiota ei tarvinnut miettiä. Tämä kaikki ei kuitenkaan välttämättä tarkoittanut sitä, että käsittely olisi ollut jäsentymätöntä – usein päinvastoin. Vanhaan prosessiin verrattuna nykyprosessi saattaa näyttäytyä jopa jäykkänä: Kaikki jutut ajetaan samaan muottiin ja etupainotteiseen valmisteluun, erityisesti yhteenvedon muokkaamiseen ja käsittelyyn, joudutaan preklusion pelossa uhraamaan tarpeettoman paljon aikaa.

Esimerkiksi vaikeisiin kiinteistö- tai vakuutusriitoihin, joita edellä on käsitelty, nykyprosessi sopii kuitenkin hyvin. Tällaiset jutut on syytä valmistella ja jäsenellä perusteellisesti etukäteen ja etupainotteisesti. Kun kysymys on tuhannen euron vuokravakuuden palauttamisesta, tilanne on kuitenkin toinen. Vanhassa prosessissa vuokralainen ja yksityinen vuokranantaja saattoivat hoitaa moisen prosessin sujuvasti itse ilman avustajia. Nykysysteemissä se ei vaikeuksitta onnistu.

Pidän aiheellisena sen harkitsemista, voitaisiinko yksinkertaisille riita-asioille säätää tavanomaista siviiliprosessia joustavampi ja kevyempi menettelytapa (keino 12) arviomuistiossa mainittujen ulkomaisten esikuvien mukaisesti (ks. Verfahren nach billigem Ermessen, Small Claims Track, Fast Track). Tämä saattaisi myös nopeuttaa oikeudenkäyntejä (keino 11).

Keinona 19 arviomuistiossa on pohdittu kuluttajariitalautakunnan toimivallan laajentamista ja sen käyttämistä edullisena riidanratkaisumenettelynä. Suhtaudun tähän keinoon jo käytännön syistä varauksellisesti.

Kuluttajariitalautakuntaan saatettujen juttujen määrä on 2000-luvulla enemmän kuin kaksinkertaistunut. Kuluttajariitalautakunnan pitkät käsittelyajat ovat tulleet esille useassa kantelussa. Kysymys on pidempiaikaisesta ongelmasta, johon oikeusasiamies on useita kertoja kiinnittänyt huomiota. Pitkät käsittelyajat johtuvat viime kädessä kuluttajariitalautakunnan työmäärään ja menettelyyn nähden riittämättömistä resursseista. Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen on arvioinut kuluttajariitalautakunnan käsittelyaikoja muun muassa 26.10.2017 antamassaan päätöksessä EOAK/4079/2017. Tilanne ei ole ratkaisun antamisen jälkeen olennaisesti parantunut. Kuluttajariitalautakunnasta annetun lain 17 a §:ssä olevan 90 päivän määräaika vaatimuksen kannalta tilanne on kestävä.

Keinona 13 arviomuistiossa on käsitelty täyden korvauksen periaatteen lieventämistä. Sen osalta totean seuraavan.

Täyden korvauksen periaate on johdonmukainen, mutta samalla yksioikoinen ja mustavalkoinen periaate. Se sopii hyvin idealistiseen ajatukseen siitä, että tuomioistuimen ratkaisu riita-asiassa sisältää ainoan mahdollisen oikean lopputuloksen kysymyksessä olevassa jutussa. Kun ainoa oikea ratkaisu pääkäsitteilyn jälkeen on löytynyt, tuntuu sinänsä johdonmukaiselta järjestää asianosaisten kaikki suhteet saavutetun lopputuloksen mukaisesti ja panna häviöjä ("väärässä ollut") maksamaan oikeassa olleen kulut täysimääräisesti.

Vaikeiden riitajuttujen ratkaisut ovat harvoin itsestään selviä. Harkintamarginaalit ovat laajoja ja niiden puitteisiin mahtuu monia mahdollisia lopputuloksia ja perusteluja. Voittajaksi selvinnyt asianosainen on saattanut löytyä hiuksenhienolla rajanvedolla. Rima on saattanut heilua useankin ratkaistavan osakysymyksen kohdalla. Kumpikaan osapuoli ei välttämättä ole ollut varauksettomasti oikeassa tai selvästi väärässä. Tuomioistuimen on kuitenkin ratkaistava jutut jommankumman asianosaisen eduksi (ratkaisupakko) silloinkin, kun tasapeli olisi oikeudenmukaisin lopputulos. Säännökset, jotka olivat voimassa ennen 1993 oikeudenkäyntikulukorvausuudistusta, tunnistivat lainkäytön epätäydellisyyden kenties nykyisiä säännöksiä paremmin. Esimerkiksi ti-lanteessa, jossa alioikeudessa jutun voittanut asianosainen hävisi sen hovioikeudessa, kulut kuitattiin. Tämä säännös otti hyvin huomioon sen, ettei vaikeissa jutuissa ole absoluuttisia totuuksia vaan ratkaisut vaihtelevat.

Riita-asia, jossa ei saavuteta sovintoa ja joka etenee pääkäsitteilyyn, on yleensä oikeudellisena kamppailuna ennakolta arvioiden niin tasainen, ettei häviämisen riski aja kumpaakaan osapuolta sovintoon vaan oikeudenkäynnin jatkaminen on peliteoreettisestikin arvioiden molempien kannalta perusteltua. Tällaisissa tilanteissa ei ole selvää, kumpi osapuolista on oikeassa ja kumpi väärässä. Lopputulos on harkinnanvarainen ja riippuu joka tapauksessa myös prosessuaalisista säännöistä, kuten todistustaakan jaosta. Oikeudenkäynnin lopputulos edustaa parhaassakin tapauksessa vain prosessuaalista totuutta. Kun sovinnon mahdollisuus on tällaisessa tilanteessa torjuttu yhdessä ja on yhdessä päätetty edetä kohti epävarmaa lopputulosta, myös riski lopputuloksen suhteen on otettu yhdessä. Tilanne saattaisi puoltaa sitä, että myös kuluriskiä tasattaisiin nykyistä enemmän ja sekin kannettaisiin loppujen loppuksi enemmän yhdessä kuin nykyisin. Onhan kumpikin osapuoli ollut avaamassa vaaran lähdeittä torjuessaan sovinnon mahdollisuuden. Siksi olisi johdonmukaista, että myös kuluriskiä tasattaisiin, voittipa jutun kumpi tahansa.

Oikeusministeriön virkamiesvalmistelussa on alustavasti tunnistettu oikeudenkäyntikulujen jakautumiseen vaikuttavat keinot, erityisesti keino 14 (Oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n soveltaminen viran puolesta) ja 16 (Korvattavien oikeudenkäyntikulujen määrästä säättäminen), vaalikauden 2019–2023 aikana toteutettaviksi, koska niiden arvioidaan olevan sekä käytettävissä olevassa ajassa toteutettavia että välittömästi tai lyhyellä viipeellä vaikuttavia.

Suhtaudun varauksellisesti oikeudenkäyntikulujen määrästä säättämiseen (keino 16), mikäli sääntely ei koskisi ainoastaan edellä mainittua Small Claims Track -tyyppistä uutta menettelyä (keino 12). Aivovammajuttujen tyyppisissä vaativissa ja laajoissa asioissa kulukattoja ei ole perusteltua asettaa. Keinon 17 (korvattavan vastapuolen tuntiveloituksen rajoittaminen) käyttöön ottamista olisi kuitenkin aiheellista selvittää lisää. Suuret erot avustajien tuntitaksoissa saattavat perustua immateriaalisiin mielikuviin ("huippuasianaja") eivätkä niinkään todellisiin osaamisen eroihin.

Keino 14 (oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 1 §:n soveltaminen viran puolesta), joka linkittyy keinoon 15 (oikeudenkäymiskaaren 21 luvun 8 b §:n muuttaminen), tarkoittaisi käytännössä paluuta vuoden 1993 uudistusta edeltäneeseen ajattelutapaan ja käytäntöön, jossa tuomioistuin aina omasta aloitteestaan arvioi oikeudenkäyntikulujen kohtuullisen määrän. Mikäli asianajajien ja muiden avustajien kollegiaalisuus käytännössä estäisi vastapuolen laskun määrän paljoksumisen, uudistus olisi tarpeellinen ja hyödyllinen. Uudistus vastaisi myös ainakin Ruotsissa, Norjassa, Tanskassa ja Virossa käytössä olevaa järjestelmää. Kuten virkamiesvalmistelussa on arveltu, muutos olisi nähdäkseni suhteellisen helposti toteutettavissa ja se alkaisi vaikuttaa heti.

Muilta osin minulla ei ole arviomuistiosta lausuttavaa.

Apulaisoikeusasiamiehen sijainen Mikko Sarja

Esittelijäneuvos

Jarmo Hirvonen

Hirvonen Jarmo

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia - apulaisoikeusasiamiehen sijainen
Mikko Sarja (esittelijänä EsN Jarmo Hirvonen)